

ARAP DİLCİSİ VE HANEFİ FAKİHİ HÜSÂMEDDİN ES-SİĞNÂKİ'NİN ARAP DİLİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Hasan Selim KIROĞLU*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Haziran 2023, **Kabul Tarihi:** 18 Ağustos 2023, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2023, **Atf:** Kiroğlu, Hasan Selim. "Arap Dilcisi Ve Hanefi Fakihi Hüsâmeddin Es-Siğnâki'nin Arap Diline Dair Görüşleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (Eylül 2023): 739-762.

DOI: 10.33415/Daad.1308787

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 June 2023, **Accepted:** 18 August 2023, **Published:** 30 September 2023, **Cite as:** Kiroğlu, Hasan Selim. "The Opinions Of Arabic Linguist And Hanafi Jurist Hüsâmeddin Es-Siğnâki On The Arabic Language". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 23/2 (September 2023): 739-762.

DOI: 10.33415/Daad.1308787

Öz

Bu araştırmamızda, dil alanında çalışma yapmış bir Hanefi fakihinin dil yaklaşımlarını ele alacağız. Fakih olup, dil alanında yapmış oldukları çalışmalar ile ün yapan âlimlerin dil kurallarının gelişmesine yardımcı olabilmişler ya da bu kurallar ile fıkıh alanına katkı sunabilmişler mi, sorusuna cevap arayacağız. Bu alanda çalışma yapmış olanlar, dili o nezh yerinden farklı bir yere taşıyarak, ana düşünce ve kurallarından uzaklaştırmış olabilirler mi? sorusuna cevap verebilmek amacıyla, örneğin 711 yılında vefat eden, en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye ile el-Vâfi fi şerhi Uşûli'l-fıkh kitaplarının müellifi Hüsâmeddin es-Siğnâki'yi inceledik. Ünlü Hanefi fakihlerinden es-Siğnâki, fıkıh alanındaki uzmanlığının yanı sıra sarf ve nahiv konularına olan vukufiyetini de içeren, Arap dili alanında telif ettiği eserleriyle dikkat çekmektedir. Sarf ve Nahiv ilimlerinin kolaylaştırılması faaliyetlerinde önemli bir role sahip olan Hüsâmeddin es-Siğnâki, Zemahşeri'nin el-Mufassal kitabını şerh ederek nahiv alanında el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal, sarf ilmine dair en-Necâhu't-Tâli Tilve'l-Merâh adlı eseriyle ön

*Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, hasanselim.kiroglu@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1846-0729

plana çıkmıştır. Fıkıh alanındaki yetkinliğini kullanarak dilsel konuları yorumlaması, delillerin araştırılması yöntemleriyle de kendisinden önce araştırma yapanların izinden gitmesi ve sonra gelenlere de dilsel alanda ışık tutması bakımından “illet” kavramının da “illetine” varılması gerektiğini söyleyerek; Mübteda, Haber ve Fail’in ref edilmeleri konusunu, Mefullerin ve Hâl konusunun nasb edilmesi, Muzari fiilin önüne nasb yada cezm eden edatları gelmeksizin merfu olması gibi konulara değinerek, sebebin sebebi yada illetin illeti gibi konuları ele alması bizleri bu alimi incelemeğe itmiştir. Araştırmamızda es-Siğnâki’nin kısa biyografisi ile nahiv usulü alanındaki özet görüşleri, nahiv ilminde yazdığı el-Muvassal fi Şerhi’l-Mufassal, sarf alanında yazmış olduğu en-Necâhu’t-tâli tilve’l-Merâh kitapları ile alanında temayüz etmiş olduğu görüş, tutum ve ulaştığı sonuçların değerlendirilmesini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Sarf-Nahiv Görüşleri, İletin İlleti, es-Siğnâki, Fıkıh.

The Opinions of Arabic Linguist and Hanafi Jurist Hüsâmeddin Es-Siğnâki on the Arabic Language

Hasan Selim KIROĞLU*

Extended Abstract

740 | db

In this study, we will examine the linguistic approaches of a Hanafi jurist who has worked in the field of language. We aim to explore whether jurists who have gained fame through their linguistic works have been able to contribute to the development of language rules and whether they have provided contributions to the field of jurisprudence with these rules. We also seek to address whether individuals working in this field may have shifted language from its pristine state, moving away from its core principles and rules. To answer these questions, we focus on Hüsâmeddin es-Siğnâki, the author of “en-Nihâye fi şerhi’l-Hidâye” and “el-Vâfi fi şerhi Uşûli’l-fıkh,” commentaries on the book “Uşûli’l-fıkh,” who passed away in 711. Es-Siğnâki, a renowned Hanafi jurist, excelled in jurisprudence and drew attention with his works in Arabic, including grammar and syntax. Hüsâmeddin es-Siğnâki, prominent for his contributions to simplifying the fields of morphology and syntax, stands out with his commentary “el-Muvassal fi Şerhi’l-Mufassal” on Zemahşerî’s book “el-Mufassal” in the field of syntax, as well as his work “en-Necâhu’t-Tâli Tilve’l-Merâh” in the field of morphology. Leveraging his expertise in jurisprudence, he not only interpreted linguistic matters and investigated evidence but also followed the footsteps of his predecessors and illuminated linguistic matters for those who came after him. He emphasized that the concept of “cause” should lead to its own “cause,” discussing topics such as the reference of the subject, predicate, and verb, as well as the attribution of objects and circumstantial adjuncts without the presence of

*Asst. Prof., Ondokuz Mayıs University, The School of Foreign Languages hasanselim.kiroglu@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1846-0729

prepositions causing attribution or omission, and delving into matters like the cause of a cause or the reason behind the reason. These factors prompted our investigation of this scholar. In our study, we will delve into es-Siğnâki's brief biography, his summarized views on syntax methods, his book "el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal" in the field of syntax, and "en-Necâhu't-tâli tilve'l-Merâh" in the field of morphology, evaluating his standout views, attitudes, and conclusions.

It is correct to say that grammatical science occupies an important position in the field of grammatical regularization and grammatical science. While creating methods of grammar, linguists used Sema, Qiyas, and Ijma, paving the way for the formation of Islamic jurisprudence. Istishab, which is used in the field of fiqh, is also an example of this. This can also be seen in the writings of some scholars who classify Qiya/Ilet Quiyas, Shebeh, Istisan, and Itradu/Talad as Islamic sciences, especially in the fields of recitation, tafsir, hadith, kalam, and fiqh. For example, the issue of the science of qiraat and nahw, which is the basis of the jurisprudential debate on ablution, is understood to have been resolved by the science of language. Language is very important in the transmission of narratives in hadith texts. If it is asked why the fetawiyah hindiyyeh came to see things from a different perspective, even the astrologers needed Arabic to make the Qur'anic expressions comprehensible, and how skillful they were in the field of language to bind the Sunnah, in other words the hadiths, to linguistic rules, the record shows. Did the jurists and other owners of learning who worked in the field of Arabic follow the methods of the linguists in dealing with the issue of salaf and nahif, or did the reasoning of the jurists come to fruition beyond the boundaries drawn by the linguists? It is also an interesting approach that the linguist Zamakhshari used to express his knowledge of the Hanafi and Shafi'i schools in poetry. It is clear that Sinaqi facilitated the religious language acquisition of the Turks and accelerated their learning of their religion. To see the geographical influence of his upbringing as a jurist, dealing with the basic structure and core vocabulary of the Arabic language as well as the linguistic proofs of Zamakhshari's commentary called "al-Najah" on his book "al-Mufassar," one of the most important Hanafi scholars in his region It is instructive to examine the biography of Husameddin al-Sinaki (d. 714/131), who is accepted.

Keywords: Views on Grammar and Syntax, Cause of the Cause, es-Siğnâki, Jurisprudence.

Giriş

Sarf ve nahiv ilimlerinin kurallaşması alanında nahiv ilminin usulü önemli bir yere sahip olduğunu söylememiz doğru bir bakış olacaktır. Dil âlimleri nahiv ilminin usulünü oluştururken, İslam fikhinin oluşmasına zemin hazırlayan Semâ¹, Kıyas² ve İcma³ yöntemlerini kullanarak meydana getirmişlerdir. Fıkıh alanında kullanılan İstishâb'ta⁴ buna diğer bir örnektir.⁵ Kimi âlimde Kıyâs'ı/İllet Kıyâsı⁶, Şebeh⁷, İstihân⁸ ve İtrâdı/Tarad⁹ şeklinde olmak üzere taksim ederek, İslâmi ilimlerde özellikle kıraat, tefsir, hadis, kelim, fıkıh gibi alanlarda verdikleri eserlerde bunu görmemiz mümkündür. Örneğin abdest alma konusundaki fihhi ihtilâfın temelini oluşturan kıraat ve nahiv ilimlerindeki meseleleri dil ilimleri ile çözdükleri anlaşılmıştır.¹⁰ Hadis metinlerinde anlatıların aktarılmasında dilin çok büyük bir önemi vardır.¹¹ Fetevây-ı Hindiyeye farklı bir zaviyeden bakmaya iten illet nedir, diye sorulacak olursa¹², Kur'ânî ifadelerin anlaşılır kılınmasında Sünneti ya da diğer ifade ile hadislerin dilsel kurallara bağlanması¹³, Müneccimlerin bile Arap diline ne kadar ihtiyaç duyduğu ve dil alanında ne kadar becerikli oldukları da kayıtlarda geçmektedir.¹⁴ Farklı disiplinde çalışma yapan âlimler bakımından temelde ortaya konulması gereken sorulardan biri de; Arap dili alanında çalışmış fakih ya da diğer disiplin sahipleri, sarf ve nahiv konularını dilcilerin yöntemlerine göre mi ele almış yoksa fakihlerin akıl yürütmesi, dilcilerin çizmiş olduğu sınırların dışına çıkarak neşvünema bulmuş mudur? Bunun yanı sıra dilci Zemahşerî'nin Hanefî ve Şafîi Mezheplerine olan vukufiyetini şiirle ifade etmesi de ilginç bir yaklaşım-

¹ Abdullah Aydın, "Semâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

² Ali Durusoy, "Kıyas", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

³ İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

⁴ Ali Bardakoğlu, "İstishâb", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

⁵ Mustafa Kartal, "Bir Nahiv Delili Olarak İstishâb", *OMUIFD* cs./47 (Aralık 2019), 477-498.

⁶ H.Yunus Apaydın, "Ta'lîl", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

⁷ Apaydın, "Ta'lîl".

⁸ Osman Şahin, "İstihân Yönteminin Akli Gereçeleri ve Bazı Uygulama Şekilleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (Şubat 2008), 41-74.

⁹ Apaydın, "Ta'lîl".

¹⁰ Muhammed Fatih Ergen, "Fakihlerin Abdestin Farzlarını Arap Dili İle İstidlâlleri: Mâide 5/6 Özelinde", *Sdüifd* 46/1 (Haziran 2021), 26-38.

¹¹ Soner Gündüzöz, "Modern Bir Retorik Okuması Olarak Hadis Rivayetlerinde Anlatım Tekniklerinin Varlığı Sorunu -Hudeybiye Antlaşması Örneği-", *Marife Dergisi* 11/1 (Nisan 2011), 9-30.

¹² Mehmed Said Hatiboğlu, "İslam Mükellefiyet Anlayışı ve Buna Aykırı Bir Maliki-Hanefi Kıyâsı", *Aüifd* 21/1 (Temmuz 1976), 185-198.

¹³ Yavuz Ünal, "Gelenek-Sünnet İlişkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (Mart 1999), 78-96.

¹⁴ Musa Yıldız, "Bir Dilci Olarak Müneccimbaşı Ahmed Dede", *EKEV Akademi Dergisi* 2/2 (Mayıs 2000), 105-122.

dır.¹⁵ Siğnâkî'nin Türklerin din dilini kolaylaştırdığı, dinlerini öğrenmede ivme kazandırdığı açıkça anlaşılmaktadır.¹⁶ Arapçanın temel yapısı ve çekirdek kelime kadrosuna¹⁷ bir fakih şahsiyet olarak dil alanına katmış olduğu ve Zemahşeri'nin "*el-Mufassal*" kitabına "*en-Necâh*" diye şerh yazmış olması, özellikle bölgesinde Hanefî mezhebinin önemli âlimlerinden kabul edilen Hüsâmeddin es-Siğnâkî (öl. 714/131) dilsel delilleri ele alırken yetiştirdiği coğrafyanın üzerindeki etkisini görmek için biyografisi-nide incelemekte fayda vardır.

1. Biyografisi

Asıl adı, Hüsâmüddin Hüseyin b. Alî b. Haccâc es-Siğnâkî (الصغفاني) veya Siğnâkî (الصغفاني) şeklindedir.¹⁸ İsmi konusunda farklı görüşler ortaya koyan âlimler onun Hasan ya da Hüseyin şeklinde ya da (ال) harfi ile beraber yazıldığını söylemişlerdir.¹⁹

Siğnâkî'nin lakaplarıyla ilgilide farklı görüşler ortaya konmuş olsa da,²⁰ kimi âlimler doğum yeri ile ilgili olarak²¹ البخاري/الصغفاني gibi lakapları, ilim faaliyetlerini Buhara şehrinde yürüttüğü ve uzun süre burada kaldığı için bu lakabın verildiğini, الصاغاني/es-Sağânî lakabını ise doğduğu "Sağan" köyüne izafetle verildiği söylenmiştir.²² Takıyyüddin el-Gazzî, *Tabakât-üs-Seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye* adlı eserinde es-Siğnâkî için; Anlayış sahibi, insanlara güzel örnek olan Hüseyin b. Alî b. Haccâc b. Alî adında âlim, fakih, allame bir şahsiyettir, şeklinde ifadeler kullanmışlardır.²³ Suyûtî ise Hüseyin b. Ali Şeyh Hüsâmeddin es-Siğnâkî el- Hanefî olarak adını zikretmiştir.²⁴ (الصغفاني/الصغفاني) şeklindeki (ص/Sâd) yada

¹⁵ Abdulkadir Tekin, "Zemahşeri'nin Ahkâm Âyetlerini Yorumlama Metodu Bağlamında Fıkıhçı Kişiliği -El-Keşşâf Örneği", *AUID* 6/10 (Haziran 2018), 213-260.

¹⁶ Kâşif Hamdi Okur, "Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili", *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (Nisan 1999), 171-203.

¹⁷ Soner Gündüzöz, "Arap Kültürünün İzinde Arapçada Çekirdek Kelime Kadrosu Sorunu", *NÜSHA* 15/16 (ts 2005), 20-33.

¹⁸ Hüsâmeddin es-Siğnâkî, *Kitab 'ul-Vaafi* el yazma eseri s.1, *el-Kâfi Şerh el-Pezdevi* el yazması son satırı.

¹⁹ Adı Hüseyin Şafak (أل) olmadan: Mustafa b. Abdullah Hâci Halife, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütubi ve'l-fünûn*, thk. Muhammed Şerafettin Yaltkaya (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyye, 1420/1999), 2/1776; İsmâil Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin bi esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin* (İstanbul: İstanbul'da Maarif Nezareti, 1370/1951).

²⁰ Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Daru Sâdir, 1416/1995), 1/353.

²¹ Mâverâünnehir'deki en büyük şehirlerden biridir. Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/353.

²² Vahş nehrinin batısında, Merv'de bulunan Sağan köyü kastedilmiştir.

²³ Takıyyüddin b. Abdilkâdir et-Temimî ed-Dârî el-Gazzî, *Tabakâtü's-seniyye fî Terâcimi'l-Hânefiyye*, thk. Abdul Fettah Muhammed el-Hulu (Riyad: Daru'r-Rifa'î, 1403/1983), 3/150.

²⁴ Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyin ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1428/2007), 2/537.

(س/Sin) harfinin hangisinin doğru olduğuna dair okuyuşlarla ilgili olarak da, Hacı Halife her iki okuyuşunda doğru olduğu söyler.²⁵

Siğnâki, hocalarına vefa gereği *el-Vaflî fi Şerhi'l-Muhtasar* adlı eserinin son bölümünde bir kısım hocalarının adını zikretmiştir. Örneğin Rukneddin el-Efşenci'nin (ö. 671)²⁶, *Hakaiku'l-Menzume*²⁷ adlı eserini; Cemaluddîn Hatem Mevlanâ Hamidu'd-Dîn'i (ö.681)²⁸, İmam Hafizu'd-Dîn Muhammed b. Nasr el-Buharî'yi (ö.693)²⁹, *el-Muktebes Fî Tevdihi Mâ İltebes Fî Şerhi'l-Mufassal li'z-Zemahşerî* eserinin yazarı Fahrettin el-İsfizarî (öl. 698/?)'yi eserinin sonuna derç etmiştir. Siğnâki, eserinin birçok yerinde Zemahşeri'ye işaret ederek denilebilir ki neredeyse *el-Muvassal* adlı kitabı, *el-Muktebes ve'l-İklîd* eserinden faydalanarak dile getirmiştir.³⁰ *el-İklîd fi Şerhi'l-Mufassal* adlı eserin yazarı Şerefu'd-Dîn el-Cundî (ö.700)³¹ ile *el-Muşaffâ* ile *Medârikü't-tenzîl* eserlerin yazarı Hâfızüddîn en-Nesefî (ö.701) ve diğer eser sahiplerini de kitabına ilave etmiştir.³²

Siğnâki'nin öğrencileri arasında el-'Alâ b. el-Husâm es-Siğnâki³³, Celaluddin el-Ğucvânî (ö.730)³⁴, Kavâmuddîn el-Hucendî el-Kâkî (ö.749)³⁵, Kâdilkudât Nâsirüddin b. el-'Adîm (ö.752) vd. sayılmaktadır.³⁶

es-Siğnâki'nin eserleri arasında Hüsâmeddin Ahsîkesî'nin *el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb*³⁷ adlı eserine yazdığı *el-Vâflî*³⁸ adlı şerh,

²⁵ Halife, *Keşfü'z-zunûn*, 1/81, 2/1832.

²⁶ Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn el-İşrin*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1387/967), 121.

²⁷ Ahmed Muhammed Mahmut el-Yemânî, *el-Vaflî fi Usûli'l-Fıkh Dirase ve Tahkik* (Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1418), 1717; Abdullah Osman b. Abdurrahman Sultan, *en-Necâh Tilve'l-Merâh* (Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Yüksek Lisans Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 26.

²⁸ Sultan, *en-Necâh Tilve'l-Merâh*, 26.

²⁹ Sultan, *en-Necâh Tilve'l-Merâh*, 26.

³⁰ Ahmed Hasan Nasr, *el-Muvassal fî Şerhi'l-Mufassal* (Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, D Lisans Tezi, 1418), 7.

³¹ Nasr, *el-Muvassal fî Şerhi'l-Mufassal*, 7. Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ Mine'l-'Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikin* (Beyrut: Daru'l-İlim li'l-Melayyîn, 1423/2002), 1/254.

³² Yemânî, *el-Vaflî fi Usûli'l-Fıkh Dirase ve Tahkik*, 5/1716. Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullah Kuraşî, *el-Cevahiru'l-Muzia fî Tabakati'l-Hanefiyye* (Haydarâbâd: Matbaatu Meclis-i Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1332/1914), 1/270-271.

³³ Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi* (Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, ts.), 2/196. Ziriklî, *Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ Mine'l-'Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikin*, 4/67.

³⁴ Halife, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1370. es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, 1/537.

³⁵ Ziriklî, *Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ Mine'l-'Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikin*, 7/36.

³⁶ *Cevahiru'l-Muzia fî Tabakati'l-Hanefiyye*, 2/102.

³⁷ Mustafa Uzunpostalcı, "Ahsîkesî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

Hanefî mezhebinin fûrû'una dair Burhanuddin Ali b. Ebi Bekr b. Abdulcelîl el-Fergânî el-Merginânî er-Riştânî'ninin yazdığı *el-Hidaye*³⁹ adlı eserine yazdığı *en-Nihaye*⁴⁰ adlı şerhi, Pezdevî'nin *Kenzü'l-Vüşûl İlâ Ma'rifeti'l-Uşûl*⁴¹ adlı eserine yazdığı *el-Kâfi Şerhu'l- Pezdevî*⁴² adlı şerhi, Ebu'l-Mu'în b. Meymûn b. Muhammed el-Mekhûlî'nin akait ile ilgili *et-Temhîd li Kava'idi't- Tevhîd*⁴³ eserine yazdığı *et-Tesdîd*⁴⁴ adlı şerhi, Zemahşerî'nin nahiv ile ilgili *el-Mufasssal*⁴⁵ eserine yazdığı *el-Mufasssal fi Şerhi'l-Mufasssal* adlı şerhi ile sarf ilmine dair yazdığı özet *en-Necâhu't-Tâlî Tilve'l-Merâh*⁴⁶ adlı eserleri bulunmaktadır.

es-Siğnâkî'nin vefatına dair biyografi bilgileri ve tarihçiler arasında ihtilaf olmasına karşın hicrî 711. yılında vefat ettiği görüşü ise daha bas-kındır.⁴⁷

2. Hüsameddin es-Siğnâkî'nin Nahiv

Usullerine Dair Özet Görüşleri

Dilbilginleri günümüzde olduğu gibi geçmişte de nahvin köken yapı-sı ile ilgilenmişlerdir. Onları Arap diline sevk eden temel neden Arap dili nahvinde bulunan tamlama ve dilin kök yapısındaki kurallar olduğu aşikârdır.

Âlimler Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif, Arap nesir ve şiirlerinde yer alan yapıları incelerken, dil kurallarının temellerinin nasıl atılması gerektiği ve dilin gramer yapısının inşa edilmesinde ne tür alt yapılarının olduğu üzerinde önemli bir çaba harcayarak, nahvin kökeni, dilin sırları ve nitelikleri üzerinde eser vermişlerdir. Özellikle Arapçayı öğrenmeye çalışan ve üzerinde emek harcayanların bu argümanlardan istifade etmesi önemli bir hale gelmiştir.⁴⁸ Arapçayı öğrenen ve öğretenlerin, Arapça dilbilgisinin varlık sebebi olan etkenleri, yapısının ayrıntıları ve mevcut halinde bulunan yapısının sırlarını anladığı ölçüde öğrenme meydana geleceği muhakkaktır.

³⁸ Rahmi Yaran, "Siğnâkî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

³⁹ Mahmut Kaya - Sâmî Şelhûb, "Fergânî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

⁴⁰ Yaran, "Siğnâkî".

⁴¹ Mürteza Bedir - Ferhat Koca, "Pezdevî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

⁴² Yaran, "Siğnâkî".

⁴³ Yusuf Şevki Yavuz, "Nesefî, Ebü'l-Muîn", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

⁴⁴ Rahmi Yaran, "Siğnâkî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (25 Mart 2023).

⁴⁵ Mehmet Sami Benli, "El-Mufasssal", *TDV İslam Ansiklopedisi* (25 Mart 2023).

⁴⁶ Yaran, "Siğnâkî".

⁴⁷ Halife, *Keşfü'z-zunûn*, 1/403, 2/1848. *el-Cevahiru'l-Muzia fi Tabakati'l-Hanefiyye*, 2/102.

⁴⁸ Mehmet Köklüdağ, "İşlevsellik Bakımından Klasik ve Çağdaş Arapça İkilemi", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* cs./1 (ts 2016), 35-58.

Dilbilginleri tarafından benimsenen bu çıkarımlar, Semâ ve Kıyas yoluyla iki ana bölüm üzerinde düşünülerek temellendirilmiş, ardından Semâ ve Kıyas edilenin çelişmediği ve onlarla örtüşerek ölçüldüğü konusunda fikir birliğine varılmış, İslam-öncesi Arap şiirini de⁴⁹ temel alarak, İstishâb'a da yer verilmiştir.

Arapça dilbilginleri tarafından nahvin kökenleri konusunda özet tespitleri olmuştur:

2.1. Semâ'

Dilbilginleri, Semâ'yı kendi ekollerinin doğruluğu için bir çıkarım/yöntem olarak kullanmıştır. Semâ/işitme yoluyla yapılan çıkarımları, kıyas ve aklın temelini oluşturan ana unsur olarak kabul etmemiz lazım. Her ne kadar kıyas ve aklın bir karşılığı olsa da tek başına aktarımda yeterli olmadığı da açıktır. Çünkü Semâ, dilbilginlerine göre dil ilminin illet temeli olup, kıyas ve aklı besleyen ana etken olarak varsayılmıştır.

Örneğin, **كتب زيد** “Zeyd yazdı” ifadesi, kıyas yapılarak cümledeki “yazmak” fiili Zeyd'e isnat edildiği gibi, Zeyd, ‘Amr ve Beşîr vb. gerek Arap ve gerekse yabancı birisine isnat yapmanın mümkün olduğu açıktır.⁵⁰

2.2. Kıyas

Nahiv, Arapların sözlerini anlamak ve okumak için elde edilen ölçütlerin bileşkesidir, diyebiliriz. Böylece nahiv ile nakledilene *menkul*, nakledilmeyene ise *gayrimenkule* denmiştir. Bu ölçütler üç kıyas aracılığıyla meydana gelmiştir:

- a- *Şebah kıyası* (Kıyâsü'l-Eşbâh).
- b- *İllet kıyası* (Kıyâsü'l-İlle).
- c- *Uyum kıyası* (Kıyâsü'l-İtrâd).

Ebu'l Berekât İbnu'l-Enbârî (ö. 577/1181) bu konuda: "Nahivde kıyasın inkârı mümkün değildir. Zira nahiv bütünüyle kıyastır. Arapların kelamından çıkarılan ölçekleri/kıyasları bilmek esastır, kıyası inkâr eden nahvi inkâr etmiştir. Bu yöntemi inkâr eden herhangi bir âlim tanımıyor, bilmiyoruz. Bu konu kesin delil ve apaçık burhanlar ile sabittir, der."⁵¹

⁴⁹ Mehmet Köklüdağ, “An Introduction To Arab Poetics”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* cs./47 (Aralık 2019), 599-604.

⁵⁰ Kemâlüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Lüma' u 'l-edille fi uşûli 'n-nahv*, thk. Said el- Efeğani (Dimaşk: Elcami'atu's- Suriyye, 1377/1957), 98.

⁵¹ Enbârî, *Lüma' u 'l-edille*, 98.

2.3. İcmâ

Bu ifade, Basra ve Kûfe dilbilginlerinin ittifak ettiği terim anlamına gelmektedir. Nas ya da nas ile kıyaslanmaya aykırı olmamak şartıyla Kûfe ve Basralıların ittifakı anlamına gelen bu deyim uzun araştırma ve değerlendirmelerin sonucunda âlimler tarafından geliştirilmiş bir çıkarımdır. Bu çıkarım, dikkat ve kusursuzluğu ispat edildikten sonra sahada kullanılmasına izin verilen, mütekaddim ve engin dilbilgisine sahip dilcilerin görüşü olan bir olgudur.⁵²

2.4. İstishâb

Aksine bir delil bulunmadığı sürece serbestlik ve yükümsüzlüğe yahut daha önce varlığı bilinen bir lafzın devam ettiğine hükmetmek anlamında kullanılan bir terim olup, isim ya da fiillerin asıl irabına göre bir başka isim ya da fiilin irabına benzer bir irab yapmak (istishâb) anlamına gelmektedir.⁵³

3. es-Siğnâki'nin Dilbilgisel Kökenlere ve Dilbilimcilerin Argümanlarına Karşı Tutumu

Siğnâki, illet olgusu ve illetin sebebini araştıran fikhî ekollerden çok etkilenmiştir. Âlimimiz, dilbilimsel çıkarımların kanıtlanma yöntemi ile sarf ya da nahve ait bir kaidenin sebebini açıklama yöntemini incelediğimizde, dili öğrencilere geniş bir kapı açan ve akıllarındaki yıpranmış eski bilgileri ve dilin gizemli sırlarını yenileyebilen, sonrada o bilgileri ortadan kaldırarak ufuklarını aydınlayabilen, kolaylaştıran bir yöntem izlediğini görmekteyiz.

Şeri ilimlerin, Siğnâki'nin dil ile ilgili yazdığı eserlere etkisi çoktur. Bu sebeple kullandığı delillerin birçoğunu Kur'an'dan almakla beraber, hadisleri de ihmal etmemiş, kimi nahiv meselelerini de fıkıh ilminin illetini açıklamada yada illetin sebebi üzerinde durarak açıklama yöntemine gitmiştir. Nahiv alanında *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal* ile Sarf ilmine dair yazdığı *en-Necâhu't-Tâlî Telve'l-Merâh* adlı iki eseri incelediğimizde aşağıdaki hususlar üzerinde durduğu görülmektedir:

3.1. es-Siğnâki'nin Semâ'a Karşı Tutumu

Siğnâki, Kur'ân-ı Kerîm ve kıraatleri delil olarak kullanmakla beraber diğer bir kısım dilbilimciler gibi hadisi ihmal etmeyerek, Arapların divan ve atasözlerini de delil olarak kullanmıştır.

⁵² Osmân b. Cinî Cinî, *el-Hasâ'is*, thk. Muhammed Ali Neccar (Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1427/2006), 1/190; Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûti, *el-Iktirâh fi Usûli'n-Nahv ve Cedelih*, thk. Mahmut Yusuf Feccâl (Dubai: Darü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti ve İhyai't-Turâs, 1423/ 2002), 159.

⁵³ Süyûti, *el-Iktirâh fi Usûli'n-Nahv ve Cedelih*, 235.

3.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'den Delil Getirmesi

Siğnâki, diğer dilbilimcilere göre Kur'ân-ı Kerîm'i delil olarak kullanmakla yetinmeyip Kur'ân-ı Kerîm'deki yerini de söylemiştir. Delil getirmede Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatlerine başvurması ve o kıraatin rivayet zincirlerini de zikreder. Bu bağlamda *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal* eserinde yaklaşık dört yüz delil kullandığı tespit edilmiştir. Siğnâki, delil kullanmada Basra âlimleri gibi şaz kıraatlere başvurmayarak, onlar gibi şaz kıraatleri de tenkit etmiştir.

a. (لا) kelimesinin lafzen tekil, anlam olarak ikil anlamı olması hakkındaki görüşü:

“لا” lafzı, lafzen tekil olup anlam bakımından ikildir. Delili ise, ondan sonra gelen zamiri bazen tekil olarak gelmesidir. Bu kullanım hem fasih Arapça hem de Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaktadır.⁵⁴ Örnek olarak: “كَلَّمَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا”⁵⁵ şeklinde verilmiştir.

b. (لا إله إلا الله) cümlesinin irabı konusundaki görüşü de şöyledir:

“Ali b. İsa⁵⁶ (لا إله إلا الله) irabı için: ‘لا’nın nefi özelliği mahallen mevcuttur. Buna delil olarak *el-Musannaʿ*’ten delil getirerek:” (لا)’nın Mübteda olması, haberinin ise mukadder /öne geçmemiş mahzûf bir haber olmasıdır”, der.⁵⁷

c. İzafe için (يكن) tâ-i merbûta’nın hafzedilmesi konusundaki görüşü:⁵⁸

Siğnâki, Kur'ân-ı Kerîm kıraatlerini ortaya koyduğu teorileri ispat içinde kullanmıştır. Örneğin:

“أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ” Ayetindeki (يكن) ismi konusundaki ihtilafa, bu ayetteki (آية) kelimesini (يكن) kelimesinin ismi yapmış ve (ن) (يَعْلَمَهُ) cümlesini de, onun haberi yapmıştır.⁵⁹

⁵⁴ *Kehf*, 18/33.

⁵⁵ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 161.

⁵⁶ Ali b. İsa b. Ali er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994), Zeccâc, Ünlü bir alim oluncaya kadar, İbnü's-Serrâc ve İbn Düreyd gibi dil âlimlerinin derslerine devam etti. Nahiv bilgisi için; Nahiv hakkında onun gibisi görülmedi. Gramer ilmini, Nahvi mantıkla karıştırarak sunarak şu eserleri yazmıştır: *Şerhu Kütâbi Sibeveyhi*, *el-Hudûd fi'n-nahv* ve *Me'âni'l-hurûf*. Bazı rivayetlere göre, yüz kadar eseri bulunmaktadır. Zehebî v.b kimi kaynaklarda Rummânî'nin Şii veya bidatçi olduğu zikredilmiştir; Cemâlüddîn Ali b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kıftî, *İnbâhü'r-Ruvât 'Alâ Enbâhi'n-Nühât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Arabiyy, 1406/1986), 2/1994; Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân mim mâ şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'Ayân*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Daru Sâdir, 1398/1978), 3/299.

⁵⁷ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 320.

⁵⁸ Nûr, 24/37.

⁵⁹ İbn 'Amir (النَّاء) ile okumuş, (آية) kelimesini ref' etmiştir. Muhammed Bennâ, *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer fi. bi.'l-kırâ'ati'l-erba'ate aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Beyrut:

Bazen de kendi mezhebinin fikirlerini ispat için diğer mezheplerin delillerine de yer vermiştir. Örneğin “فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا” ayetinin kıraat şeklini “فَلْتَفْرَحُوا” şeklinde tercih etmesi buna bir delildir.⁶⁰

d. Kıraatlerden çıkardığı diğer bir kısım delillerden örnekler:

1. Bazı kelimelerde ikinci hemzenin harekesinin *kesre* harekesine dönüşerek (/noktalı ya) harfi şeklinde gelmesi için: “قَالَ أَتُونِي أفرغ عَلَيْهِ فطرًا”⁶¹ ayetindeki (إيتوني) kelimesinde bulunan *vasıl hemzesi* Ebu Bekir, Hamza ve ez-Zeyyât kıraatlerine uyum sağlayarak okumuştur.⁶²

2. “يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ”⁶³ ayetindeki (يُسَبِّحُ) kelimesinin (ب) harfi *fethalı* olarak gelmesi hakkında; İbn Kesîr, Ebu Amr ve el-Kisâî'nin kıraatlerine göre delil getirmiştir.⁶⁴

3. Muzâf ve Muzâfun İleyh'in birbirinden ayırt edilmesi konusunda: “فَلَا (رُسُلَهُ) وَوَعْدِهِ”⁶⁵ ayetindeki (وَعْدِهِ) kelimesi *nasb* ve (رُسُلَهُ) kelimesi *mecrûr* şeklinde gelmesi bir kıraat çeşidi olduğunu söyler.⁶⁶

4. Nahivde *İştigâl* konusu hakkında: “الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةً”⁶⁷ ayetindeki *İştigâl* durumunu izah ederken (الرَّانِيَةُ) *mansub* olarak geldiğini, İsa es-Sakafî, Yahya b. Ya'mer, Ömer b. Faydâ, Ebu Cafer, Şeybe ve Ruveys'in kıraatlerinde mevcut olduğunu söyler.⁶⁸

5. Siğnâki, fakih olmasına karşın atf konusunun, zamirin *mecrur*'a götürmesi hususunda kimi nahivcilere uyması sebebiyle eleştiride almıştır. Hamza'ya ait olan bu kıraatin, zayıf bir rivayet olarak kabul edilmesi nedeniyle bu görüşü kabul etmemesi, kimi nahivcilerin düştüğü hataya da, kabul etmemek suretiyle düşmüştür.

Alemu'l-Kutub, 1407/1987), 274. Ebu Bkir b. Mücahid el-Bağdadî, *e's-Seb'a fi'l-Kıraat*, thk. Şevki Dayıf (Kahire: Daru'l-M'ârif, 1400/1980), 1/473.; Muhammed Bennâ, *İthâfû fużalâ'i'l-beşer fi. bi.'l-kirâ'âti'l-erba'ate 'aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1407/1987), 1/424.

⁶⁰ Yunus, 10/58.

⁶¹ Kehf, 18/96.

⁶² Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 233.

⁶³ Nûr, 24/36.

⁶⁴ Bağdadî, *e's-Seb'a fi'l-Kıraat*, 456; Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 245.

⁶⁵ İbrahim, 14/47.

⁶⁶ Bennâ, *İthâfû fużalâ*, 274; Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 725.

⁶⁷ Nûr, 24/2.

⁶⁸ Osmân b. Cini, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kirâ'ât ve'l-İzâh 'Anhâ* (Kahire: Vizaretü'l-Evkâf- el-Meclisü'l-'Alâ li'l-Şu'ûni'l-İslamiyye, 1420/1999), 2/99; Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 469.

وَبَيْتٌ مِنْهُمَا رَجُلًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا رَقِيبًا”⁶⁹
Ayetindeki (الْأَرْحَامَ) kelimesini kıraate göre *esreli* okumuştur.⁶⁹

4. Hadisten Delil Getirmesi

Hadisleri delil olarak kullanan âlimlerin sayısı az olmasına karşın Siğnâki, anlamı açıklamak, bir görüşün ve bir nahiv kuralının sıhhatini ispat etmek için hadislere başvurmuştur. Basra dil ekolüne tabi olmasına karşın, bazen onların görüşlerinden ayrılarak hadisleri nahivde delil olarak kullanmıştır. Bununla birlikte, şahid olarak hadisler üzerine nahiv kurallarının inşa edilip edilmeyeceği hususu tartışmalı bir konu⁷⁰ olmasının, nahivcilerin hadisleri nahivde kullanmamasını, hadislerin anlam ve rivayet zincirinin tamamlanmasından sonra, ravilerin *lahn* içeren kelimeleri metne eklemeleri gerekçe gösterilmiştir.

Siğnâki, hadis kaynağı olarak Buharî-Müslim'in Sahihi, Sünenini ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi'ni kaynak olarak zikreder.⁷¹ Siğnâki, sadece nahiv âlimi değil aynı zamanda usulcü bir fakih ve hadis ilminde tecrübe sahibi bir kişi olması, hadis kitaplarını yücelterek Sahihayn'da geçen hadislerin, bir mana ya da bir kurala delil olarak kullanılmasının yeterli olduğunu *el-Muvassal* adlı eserinde vurgulayarak: “(المرداس/Atılan Kaya) kelimesini, İmam Müslim'in Sahih'i ve diğer Sahih'lerde doğru olarak kullanıldığına dair yeterli bir delil olduğunu söyler”.⁷² Siğnâki'nin hocası Zemahşeri'nin *el-Fâik fi Ğaribi'l-Hadis* adlı eserinde kimi hadis rivayetlerini benzer şekilde delil olarak kullandığı da gözden kaçmamaktadır.⁷³ Nahivcilerin daha önce kullanmadığı ve Siğnâki'nin nahivde delil olarak kullandığı hadis sayısının kırkı geçtiği söylenmektedir.⁷⁴

Hadisin delil olarak kullanılmasına bir örnekte (ويملأ سجالهم/Kovalarını su ile doldurdu) ifadesine yazdığı açıklamadır: “Şayet, (سجل/ suyla dolu kova) kelimesi, onların *sical*'i (سجالهم) *nasılsa doldurur*, sorusuna karşılık; Dârimî'nin Sünen kitabında (من قتل قتيلا فله سلبه/ Kim birini öldürürse, öldürenin malı öldürülene aittir) hadis başlığı altında *Sıfatı Müşarefe*

⁶⁹ Nisâ, 1. Hamza (الأرحام) kelimesini mecrûr olarak okumuştur. Şemsüddin b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf b. el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâ'âtî'l-'Aşr*, thk. Ali Muhammed el-Sabbâğ (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/247; Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ali Muhammed Mavûd vd. (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/554.

⁷⁰ Mustafa Kartal, “Taberî Tefsirinde İstişâh”, *İBAD* cs./8 (Aralık 2019), 6-30.

⁷¹ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 13, 17, 20, 45.

⁷² Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 200.

⁷³ Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim ez-Zemahşerî, *el-Fâ'ik fi Ğaribi'l-hadis*, thk. Ali Muhammed Beccavî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beirut: Daru'l-Marife, 1391/1971), 1/83, 2/324-420, 2/624.

⁷⁴ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 1/34, 70, 86, 2/3202-433, 548, 695, 3/871, 1011.

(من قتل قتيلا فله سلبه) kuralı kullanılarak bölümde geçen (الصفة المشاركة)⁷⁵ hadisin anlamı üzerinden (ويملاً سجالهم) örneğini kullanmıştır.”⁷⁶ Diğer bir örnek ise: “الرجل يأمر الناس كثيرا بالاختشيان/Adam insanların çoğunluğunun sert olmasını emretti” ifadesindeki “sertliği”, Ömer b. Hattab’ın: “أخشونوا وتمعدوا/Sert/kaba olunuz, Ma’d kabilesi gibi” örneğindeki *Sıfatı Müşarefe* (الصفة المشاركة) kuralı bunlara birer örnek olarak sayabiliriz.”⁷⁷

5. Şiirden Delil Getirmesi

Siğnâki, Arapça şiir ve nesirleri delil olarak el-*Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal* adlı eserinde kullanmıştır. Şiirleri kullanırken şairlerin isim ve kaynaklarını, şiirde geçen zor kelimeleri açıklayarak şiirin durumunu ortaya koyarak, hangi manada kullanıldığını açıklamıştır.

Âlimlerin delil olarak kullanılmasını caiz gördükleri cahiliye şiirleri ile ilk üç asırdaki Arap şiirinin ana kaynağına en yakın şairlerin şiirlerini de kullanmıştır. *Cahiliye* şairlerinden de kabul edilen yedi şairin şiirleri ile *Muhadramûn* döneminin örnek şairlerinden Hassan b. Sabit, İslam döneminin şairlerinden kabul edilen Hz. Ali ve diğer Müslüman şairlerin şiirlerini de kullanmıştır. Siğnâki, *Müvelledûn* şairi kabul edilen Ebû Nüvâs, Mütenebbî ve diğer şairleri gibi, hocası Zemahşerî’nin yöntemini de izleyerek, el-*Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal* adlı eserinde sekiz yüz Emsal/Atasözü ve şiirden, elliden fazla istişhadda bulunmuştur. Birkaç şiirden örnek vermek gerekirse:

يَا أَيَّتُهَا أَيَّامُ الصَّبَا رَوَّاجِعَا⁷⁸

Keşke gençlik günleri geri gelse...

Bu sözle ilgili âlimler: “Bu Basralıların görüşüdür, (أَيَّامُ) kelimesi hal olması nedeniyle *mansubtur*; (أَيَّتُ) nin haberi ise mahzuf gelmiştir...” şeklinde ifade kullanmışlardır.⁷⁹

⁷⁵ Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (Beirut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/247. Hadisin metni şöyledir: “مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيْتَةٌ فَلَهُ سَلْبُهُ”.

⁷⁶ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/30.

⁷⁷ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/30.

⁷⁸ Bu şiir Recez'dir. Rûbe b. 'Accâc, *Mecmu'u eş'ari'l-Arap*, thk. William el-Verd el-Berusi (Küveyt: Daru İbni Kuteybe, 1321/1903), 171.

⁷⁹ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/634.

İmru'ül-Kays şiirinde:⁸⁰

أَلَا رَبُّ يَوْمٍ لَكَ مِنْهُنَّ صَالِحٌ   وَلَا سِيِّمًا يَوْمَ بَدَارَةِ جُلْجُلٍ⁸¹

O gün ne eşsiz bir gündü be... Hele o Dâret-i Cülcül günü yok mu?!.

Amr b. Ma'dikerib ez-Zübeydî'nin şiirinde:⁸²

وَحَيْلٍ قَدْ دَلَفْتُ لَهَا بِحَيْلٍ   تَحِيَّةً بَيْنَهُمْ ضَرْبٌ وَجِيغٍ⁸³

*Atlarımla, düşman safındaki atlara öylece bir dalmışım
... Selamlaşmaları çok dehşetli olmuştur.*

Alî b. Ebî Talib'in şiirinde:⁸⁴

لَقُلْتُ لَهُمْدَانَ ادْخُلُوا بِسَلَامٍ فَلَوْ كُنْتُ بِوَأَبَا عَلِيٍّ بَابِ جَنَّةٍ⁸⁵

*Cennetin kapısında bekçi olaydım... Hemdân'lılara
"selametle girin" derdim.*

el-Mütenebbî'nin şiirinden kullandığı delil ise:⁸⁶

لَعَمْرُكَ مَا مَا بَانَ مِنْكَ لَضَارِبٍ   بِأَقْتَلِ مِمَّا بَانَ مِنْكَ لَعَائِبٍ⁸⁷

⁸⁰ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/595.

⁸¹ Bu şiir İmru'l-kays'a aittir. İmru'l-Kays b. Âbis.(Ânis) b. el-Münzir el-Kindî el-Kindî, *Divanu İmru'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Divanu'l-Maarif, 1404/1984), 10; Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed İbni Faris, *e's-Sahibi fi'l-Luğa*, thk. E's-Seyyid Ahmed Sakır (Kahire: Silsiletü'z-Zaha'ir, ts.), 231; Hasan b. Kasım Meridî - vd., *el-Cenâ'd-dâni fi hurûfi'l-meânî*, thk. Fahrudin Kabava (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992), 344, 443; Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *ez-Zâhir fi Garibi Elfâzi's-Şâfi'i*, thk. Muhammed Avad Mur'ib, ts., 13/84. *دارة جلجل* den kastettiği anlam; İmruülkays'ın *دارة جلجل* gününde göle gitmesi, oradaki kadınlarla olan diyalogudur. Bunun delil ise, şiirdeki "لا سيما يوما" cümlesidir.

⁸² Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/585.

⁸³ Amr b. Ma'dikerib b. Abdillâh ez-Zübeydî, *Divan'uz-Zubeydî*, thk. Mata' el-Tarabîşî (Dımaşk: Mucemme'u'l-Luğati'l-Arabiyye, 1405/1985), 149.

⁸⁴ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/764.

⁸⁵ Bu şiir Hz. Ali'nin divanıdır. Ali b. Ebû Tâlib Tâlib, *Divanu Ali b. Ebû Tâlib*, thk. Naim Zerzûr (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1378/1958), 17.

⁸⁶ Signâki, *el-Muvassal*, 3/946.

⁸⁷ Bu şiir Tavil bahrinden olduğu açıktır. Ancak bu beyti Mütenebbî'nin divanında bulamadım, Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/946.'da vulunmaktadır. Ayrıca, Mansur b. Felah el-Yemenî'nin, *Şerhu'l-Kafiyi fi'n-Nahvi* kitabında da bulunmaktadır. Mansur b. Felah el-

Hayatın hakkı için, senin dilinin düşmanlığı... Keşke düşmana sallaman gereken kılıç gibi olsa

Sığnâki, *en-Necâh* adlı eserinde şiirden getirdiği deliller, kendinden önceki nahivcilerin getirdiği delillerden çokta farklı değildir. Ancak şu örnek bu kapsamın dışında tutulmalıdır:

رَأَيْتُ مَنْ رَمَى فَأَصَابَ قَلْبِي وَقَالَ: مَنْ الْمُطَالِبُ؟ قُلْتُ: أَنْتَا⁸⁸

Atıp beni gördüğünde, kalbimi vuran kişi... Aradığın kimdir? Sorusuna "sensin" diye cevap verdim.

Bu şiirde kullandığı (أَنْتَا) kelimesindeki (ت) harfinin harekesinin *fetha* olarak gelmesi, (ل) harfinin ek olarak kelimelere gelmesi söz konusu değildir. (ت) harfinin (م) harfini takip edip peşindedir (ل) harfinin gelmesi ile (أَنْتَمَا) şeklinde bir okuyuşun meydana gelmesi söz konusudur.

Sığnâki'nin delil olarak getirdiği bu şiiri değerlendirecek olursak; Burada kullanılan (أَنْتَا) kelimesi bir kullanım olup, delil olarak Arap şiirinden şöyle bir örnek sunmuştur:

يَا أَبَجْرُ يَا ابْنَ أَبَجْرٍ يَا أَنْتَا أَنْتَ الَّذِي طَلَّقْتَ عَامَ جُعْتَا⁸⁹

Hey sen! Koca göbeklinin koca göbekli çocuğu... Açlık zamanında eşlerini boşayan sensin.

Bu şiirdeki (أَنْتَا) kelimesinin (ت) harfi *fetha* ile *işbâ'* yapılmış olması doğru bir yorum olarak gözükmemektedir. Ancak diğer bir görüş ise *ref'* için kullanılan zamirin *münâdâ* zamiri olarak *ref'* e dönüşmüş olmasıdır.

İki eserin incelenmesi sonucunda, Sığnâki'nin kullandığı delilleri harekesiyle beraber sunması ve anlamı kapalı olan kelimeleri açıklamasına özen gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yemenî el-Yemenî, *Şerhu'l-Kafiye fi'n-Nahvi* (Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Arap dili Enstitüsü, Doktora Tezi, 1422), 2/213. Bu beyitteki birinci (مَا) Nafiye, İkincisi ise (الَّذِي) manasındadır. (أَنْتَا)'nin ismi mazruftur, cümlenin takdiri şöyledir: (أَنْتَا الَّذِي بَانَ مِنْكَ لِنَضَارِبٍ، بِأَقْتَلِ مِمَّا بَانَ (مَنْكَ لِعَانِبِ))

⁸⁸ Bu şiir el-Vâfir bahrinde olup sözü söyleyene ulaşamadık. Sultan, *en-Necâh Tilve'l- Merâh*, 184, 286.

⁸⁹ Bu şiir Recez'dir. Ahvâs b. Ahmed Ensarî, *Mecmu'u şî'r'l-Ahvas Bin Muhammed*, thk. İbrahim el-Samerra'î (Bağdat: Mektebetü'l-Endelüs, 1389/1969), 290.

Siğnâki, *en-Necâhu 't-tâli tilve 'l-merâh* kitabında şiirden yedi kez delil getirmiştir:

ليت شبابا بوع فاشترت ليت وهل ينفع شينا ليت⁹⁰

Keşke... keşke kelimesinin bir faydası olsaydı?... Keşke gençlik satılsa da ben alsaydım.

Anlaşılan o dur ki, şiirin bu şekilde geçmesi sadece Siğnâki'ye özgü bir kullanım olmasıdır.⁹¹ Şair Ru'be divanında bu ifadeyi aynı şekilde kullanarak:

ليت وهل ينفع شينا ليت ليت شبابا بيع فاشترت

demiştir. Siğnâki, (بوع) kelimesinin bu şekilde kullanılmasının bir “dil kullanımı” olduğunu vurgulayarak, bu kullanımın Benî Dubeyir ve Benî Fak'as'a ait yaygın bir kullanım olmadığını söyler.⁹²

6. Kıyas'tan Delil Getirmesi

Siğnâki, Araplardan duyulan bir hükmün ya da kurallarla çelişmeyen yapının, kendi görüşünü ortaya koyabilmesi adına, istediğinde *icmâ* yöntemini kullanmadan da kıyas ile hareket etmesi söz konusudur. *el-Muvassal fi Şerhi 'l-Mufassal* ve *en-Necâhu 't-tâli tilve 'l-merâh* eserlerinde kıyasın; *Şebeh/الشبه*, *İllet/العلة* ve *Tard/الطرد* olmak üzere üç çeşidine yer vermiştir.

6.1. Şebeh Kıyası (قياس الشبه)

Siğnâki, “İrab'ın aslı harftir. Ve bu harfler irabın karşılığı olup, *şebah kıyasıdır*. (التثنية/tesniye)'nin irabı harflerle irab edilen (cem-i salim/جمع السلامة)'inde olduğu (التعدد/çoğul) konusunda da ona benzerlik göstermiştir. Meydana gelen irab ise harf irabıdır, der.”⁹³

Siğnâki bu konuya farklı bir görüş getirerek derki; “أكلوني البراغيث) (Pireler beni yedi) örneğinde, (أكلوني/Beni yediler) fiilinde bulunan (و) harfinin, ilk etapta fiili yapan çoğulu göstermekle beraber, fiili yapan faillere delalet eden (و) harfi değildir, der. Buradaki fail (البراغيث/Pireler) kelimesi olup, (أكل البراغيث/Pireler yedi) demiş olman, (ضربت هند/Hind

⁹⁰ Bu şiir Recez'dir. 'Accâc, *Mecmu' u eş'ari 'l-Arap*, 171.

⁹¹ Sultan, *en-Necâh Tilve 'l- Merâh*, 286.

⁹² Sultan, *en-Necâh Tilve 'l- Merâh*, 286.

⁹³ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi 'l-Mufassal*, 1/160.

dövdü) ifadesinde bulunan (ta) harfinin fail olmaması gibidir. Bu sebeple örnekte harf irabı olarak gelen (و) harfi fail konumunda değildir, der.”

Siğnâkî, Münâdâ'nın marife yapısı ile ilgili olarak; “Münâdâ zamirinin mebniliği (المضمر/muzmer) kelimeler *mansub*'tur, der. Böyle bir kıyasın yapılma sebebine gelince, aslında bütün isimler temelde gizlidir ve o sebeple de zamirler mebni olmuştur” der.⁹⁴

6.2. İlet Kıyası (قياس العلة)

Siğnâkî; “İsimler, kimi zaman vezin gereği *gayri munsarif* gelirken yine aynı gerekçe ile *munsarif* olarak da gelebilmektedir. Zira şiirde öyle özel ve sınırlı harfler ve durumlar vardır ki ilâve ya da eksiltmeye izin vermemektedir. Böylece yazma iradesi şairden alınmış gibi kabul edilir ki, buna izin vermek demek kurala dönmeyi gerektirir bu durumda *gayri munsarif*, *munsarif* olarak işlem görür, der.”⁹⁵

Siğnâkî, kimi zaman *illet kıyası* ile *şebih kıyasını* bir arada kullanmıştır. Daha önce geçen ve üçüncü görüş olarak (البراغيث/Pireler) kelimesini mübteda, (أكلوني/Beni yediler) ifadesini de öne geçmiş haber (haber mukaddem) olarak kabul edilmesi meselesidir. Kur'ân-ı Kerim'de; يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا (أكلوني البراغيث) ifadesindeki fail için (أكلتني البراغيث) şeklinde bir cümle kullanılmamıştır. *Şerhu'l-Enmûzec* adlı eserde, tahkik için faillerin birleşmesi diye Araplarda yaygın bir kullanım söz konusudur. Zira bir fiilden iki failin meydana gelmesi imkânsızdır”, der.⁹⁷

6.3. Tard Kıyası

Siğnâkî, Münâdâ'nın irabı için; “(يا زيد/Ey Zeyd) lafzının yorumlanması konusunda, (زيد/Zeyd) kelimesinin merfu olma gerekçesini *İtrâd* olarak açıklar. *Merfu* gelen *mutrede* benzemesi sebebiyle (جاءني أحمد/Bana Ahmed geldi) örneğinde (أحمد/Ahmed) kelimesi merfuluğu *itrâd* bakımından *amil'e* (العامل) benzetmiştir.

Müfred, münadanın *ötrelî/merfu* gelmesi *marifeliği* gerektirmektedir. Aslında her *mütekaddim* (öne geçen) ismin ya da kendisine isnat edilen fiilde *merfu*'dur. Faildeki *ref* hali nasıl *itrâd* şeklinde geldiyse aynı şekilde sıfatla mevsuf'un da münadada merfu şeklinde (الضمة) *damme*'li *ref* konumuna getirilmiştir. Çünkü bu *damme* irabın harekesi gibidir. Bu sebeple (جاءني أحمد/Bana Ahmed geldi) örneğindeki (جاء) nidâ harfinin irabı bakımından *amil* hükmündedir. (جاءني أحمد الظريف / Bana kibar Ah-

⁹⁴ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/380.

⁹⁵ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 1/198-199.

⁹⁶ Neml, 27/18.

⁹⁷ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 1/216.

med geldi) örneğinde nasıl (يَزِيدُ الظَّرِيفُ / Ey kibar Zeyd) şeklinde kullanım varsa, o da aynı şekilde *merfu*’ okunur, der.”⁹⁸

Siğnâkî, sakin olan zamirin ibrazı/ortaya çıkması için; “Nahivde ibraz (belli etmek) gerekli olduğundan: (يَزِيدُ عمرو ضاربه هو / Zeyd’i vuran Amr’un kendisidir) cümlesinin bu şekilde kullanmamızın sebebi şüpheyi ortadan kaldırarak *tard* yapılmasıdır, der.”⁹⁹

7. İcmâ

Siğnâkî, *İcma* faktörünü kelime ve sözün anlamlarının tespiti ve görüşlerine destek bulmak amacıyla kullandığı nahiv çıkarımlarından biridir. “Nice lafızlar vardır ki bunlar aynı anlamı göstermektedir. Örneğin (أَنْصُرُ) fiili ve benzerlerini incelediğimizde, bu fiil için tüm nahivciler, bir kelamı gösterdiğini söyleseler ya da bu konuda görüş birliği içinde olduklarını söyleseler, anlamın ortaya çıkması için kelamın iki kelimeden daha az olmamasını gerektirir, derler. Demek ki *lafız*, kelimenin aynı anlamda kullanılması için şart değilmiş, derler.

Buna karşılık Arapça ilmiyle uğraşan âlimlerden herhangi birisi, (أَنْصُرُ) “*yardım et*” sözünü işittiğinde, (أَنْصُرُ أَنْتَ) “*sen yardım et*” anlamını anlayacak ve bu şekilde de anlam eksiksiz olacaktır. Sıfatın mevsuf’un yerine gelmesi, Mevsuf’tan vazgeçmek mümkünse de, demek ki mevsufu bırakıp sığnâkîye ne kadar önem verdiklerini açıkça görmemiz gerekmektedir, der.”¹⁰⁰

Siğnâkî, cins isim hakkında da; “İzafetin isme mahsus kılınma sebebi, ismin muzâf olup muzâfun ileyih olmamasıdır, der. Ayrıca buradaki fiil, muzâfun ileyih’tir diyerek, Muzâfun ileyih daima *mecrûr* gelmesidir. Bu durumda (يَوْمَ يَقُومُ زَيْدٌ / Zeyd kalktığı gün) örneğindeki (يَقُومُ) fiili *mecrûr* olması gerekmektedir. Ancak *cer* hali yalnız isimde meydana gelmektedir, diyerek açıklamada bulunur.”¹⁰¹ Kur’ân-ı Kerim’deki örneklerden biri de; “ وَأَتَقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ”¹⁰² ayetinde (الْأَرْحَامَ) kelimesi *nasb* olarak gelmesi gerekirken, *cer* halinde gelmiştir, der.¹⁰³ Siğnâkî’nin *icmâ* yöntemini incelediğimizde bu kullanımın daha az geçmekte olduğunu, *sema*’ ya da *kıyasta* var olmayan delilleri ve fikrini

⁹⁸ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi’l-Mufassal*, 2/388.

⁹⁹ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi’l-Mufassal*, 3/875.

¹⁰⁰ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi’l-Mufassal*, 1/53.

¹⁰¹ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi’l-Mufassal*, 1/72. İcmâ’da fiil ile *mecrûr* bir muzaf beraber olmaz.

¹⁰² *Nisa*, 4/1. (الْأَرْحَامَ) kelimesini cumhur *mansub* okumuşlar. *Cer* şeklinde Hamza, İbrahim el-Nehâî, Katade ve el-A’meş okumuşlar. Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâ’âti’l-’Aşr*, 2/247. el-Hüseyn b. Ahmed İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî’l-Kur’ân(kırâ’ât) min Kitâbi’l-Bedî’* (Kahire: Mektebetü’l-Müsenna, 1353/1934), 31.

¹⁰³ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi’l-Mufassal*, 3/836.

kanıtlayacak kanıtları elde etmeye muhtaç olmadıkça kullanmadığını görmekteyiz.

8. İstishâb

Sıgnâkî'nin fıkihtaki kurallardan biri de *İstishâb*'tır. "Aksine bir delil bulunmadığı sürece varlığı bilinen bir lafzın serbestlik ve yükümsüzlüğü devam ettiğine hükmetmek" ifadesine sarftan örnek olarak (خاتم/ Yüzük-mühür) kelimesini sunmaktadır. Zira (خاتم) kelimesinin görüntüsü *İsmi Fail* olmakla beraber, zahiren *Mufaale* babının *Mazi* ve *Emir* fiilinin şekliyle aynıdır. Ve bu babın kullanımı da diğer bablara göre daha azdır. Sarfta kullanılan (خاتم) kelimesi her ne kadar *Mufaale* babının ilgili yerinde geçen şekillerine benzemiş olsa da aslı üzere bırakılarak, 'Alem (özel) bir konum olarak varlığını sürdürerek aynı zamanda fiil olarak a kullanıla gelmiştir."¹⁰⁴

İsmi Tafdil için kullanılan (أفعل) kalıbı için de aynı kural yani *istishâb* işletilmiştir. İsmi Tafdil'in üç konumu bulunmaktadır, der. Bunlar *musa-habe/beraberlik* anlamına gelen ve (من) harfi ceri ile kullanımının yanı sıra *lam-ı tarif* denilen ve *marifelik* ifade eden (ال) takısı ile kullanımı şeklinde gelmiş olması, bir de *İzafet* şeklindeki kullanımı söz konusudur.

İsmi Tafdil'in birinci durumu ile ilgili, müzekker, müennes, tesniye, cemi ve diğer eklentileri ile uyumu söz konusudur. *Mufaddal* ile *Mufaddal Aleyh* arasına bir harf girerek; (زيد أفضل من عمرو/ Zeyd, Ömer'den daha iyidir) ya da (هند أفضل من دعد/ Hind' de Da'd'dan daha iyidir) örnekleri çekim yapmaya ya da mastar olarak anlamlandırılmasına gerek kalmamış tamlamalar şeklinde kullanılmıştır.

İsmi Tafdil'in ikinci durumu ise, tamlama kısa olduğu için çekimi yapılamamakta ancak müzekker, müennes ve diğer uyumların yapılması gerekmektedir. Burada çekim ve uyum olmak zorundadır. (زيد الأفضل/ Zeyd en iyisidir.) (الزيدان الأفضلان / Zeyd adlı iki kişi en iyisidir) (هند الفضلى/ Hind en iyisidir) vb. ifadeleri buna örnektir."¹⁰⁵

¹⁰⁴ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 1/181.

¹⁰⁵ Nasr, *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*, 2/693.

Sonuç

Araştırmamızın sonucunda, dil sahasında çalışma yapmış ve ilgi duyan Hanefi fakihlerinin, dil kurallarının tesis edilmesinde önemli görev almış olmaları, dilcilerin dilsel kökenlerine oldukça aşina oldukları, fıkıh aklının, fakihlerin düşüncelerine baskın gelmesi sebebiyle, dayandıkları bütün delilleri yazıp belgeleyerek ve anlaşılması zor olan delilleri açıklamaları ya da sahiplerine isnat ederek bu ilkeleri araştırmış olmaları önemli bir çıkarımdır.

Araştırmamız sonucunda ulaştığımız önemli birkaç başlığı şöylece sıralayabiliriz:

- Delilleri inceleyerek belgelemek, delilleri anlamak, derinliklerini araştırmak, delillerin illeti ile ilişkisinin farkına varmak ve rivâyetin doğruluğunu araştırmak bakımından fıkıh aklının Arapça âlimleri üzerindeki etkisi önemlidir.
- İslam fakihleri; *Sema*‘, *Kıyâs*, *İcmâ* ve *İstishâb* gibi kendilerince sabit nahiv ilkelerine bağlı, dil bilimcilerinden etkilenecek onların yöntemlerini takip etmiş olmaları manevi bir irtibat olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Fakihler nahiv usullerine yeni bir usul ekleyerek, bu usulü nahiv temellerinden biri kabul etmiş olmaları, nahivciler gramatik kusurlar ararken, fakihlerin nahivcilerden daha hassas davrandıkları görülmüştür. Zira dil âlimleri bazı konularda illeti görmezden gelerek, “*Araplar böyle dedi*” diyerek meseleyi geçiştirebilmektedirler.
- Dilbilimciler, illeti aslından ayırmadıkları halde, fakihler illetin menşei-ni araştırarak sonuçta nahiv kuralının nasıl oluşturulduğunu öğrenciye anlatmaya çalışmış olmaları, yaptığımız önemli tespitlerdendir.

Kaynakça

- Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullah Kuraşî. *el-Cevahiru'l-Muzia fî Tabakati'l-Hanefiyye*. Haydarâbâd: Matbaatu Meclis-i Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1332/1914.
- Apaydın, H.Yunus. "TA'LÎL". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/talil--usul>
- Askalânî, Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-. *Fethu'l-bâri*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Aydınlı, Abdullah. "SEMÂ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sema--hadis>
- Bağdadî, Ebu Bkir b. Mücahid el-. *e's-Seb'a fî'l-Kıraat*. thk. Şevki Dayıf. Kahire: Daru'l-M'ârif, 1400/1980.
- Bağdatlı, İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn bi esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âşârü'l-muşannifîn*. İstanbul: İstanbul'da Maarif Nezareti, 1370/1951.
- Bardakoğlu, Ali. "İSTİSHÂB". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istishab>
- Bedir, Mürteza - Koca, Ferhat. "PEZDEVÎ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pezdevi-ebul-usr>
- Bennâ, Muhammed. *İthâfû fużalâ'i'l-beşer fî. bi. 'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer*. thk. Şaban Muhammed İsmâil. Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1407/1987.
- Cezerî, Şemsüddin b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf b. el-. *en-Neşr fî'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*. thk. Ali Muhammed el-Sabbâğ. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Cinî, Osmân b. Cinî. *el-Hasâ'is*. thk. Muhammed Ali Neccar. Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1427/2006.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "İCMÂ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icma>
- Durusoy, Ali. "KIYAS". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyas>
- Enbârî, Kemâlüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-. *Lüma'u'l-edille fî uşûli'n-nahv*. thk. Said el- Efeğânî. Dimaşk: Elcami'atu's- Suriyye, 1377/1957.
- Ensarı, Ahvâs b. Ahmed. *Mecmu'u şî'r'l-Ahvas Bin Muhammed*. thk. İbrahim el-Samerra'î. Bağdat: Mektebetü'l-Endelüs, 1389/1969.
- Ergen, Muhammed Fatih. "Fakihlerin Abdestin Farzlarını Arap Dili İle İstidlâleri: Mâide 5/6 Özelinde". *SDÜİFD* 46/1 (Haziran 2021), 26-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd/issue/62972/894331>
- Gazzî, Takıyyüddin b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-. *Tabakâtu's-seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*. thk. Abdul Fettah Muhammed el-Hulu. Riyad: Daru'r-Rifa'î, 1403/1983.
- Gündüzöz, Soner. "Arap Kültürünün İzinde Arapçada Çekirdek Kelime Kadrosu Sorunu". *NÜSHA* 15/16 (ts 2005), 20-33. https://isamveri.org/pdfrg/D02424/2005_V_16/2005_16_GUNDUZOZS.pdf
- Gündüzöz, Soner. "Modern Bir Retorik Okuması Olarak Hadis Rivayetlerinde Anlatım Tekniklerinin Varlığı Sorunu -Hudeybiye Antlaşması Örneği-". *Marife Dergisi* 11/1 (Nisan 2011), 9-30. <http://marife.org/tr/pub/issue/37800/436404>
- Hâleveyh, el-Hüseyn b. Ahmed İbn. *Muhtaşar fî şevâzî'l-Kur'ân(kırâ'ât) min Kitâbi'l-Bedi'*. Kahire: Mektebetü'l-Müsenna, 1353/1934.

- Halife, Mustafa b. Abdullah Hâci. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütûbi ve'l-fünûn*. thk. Muhammed Şerafettin Yaltkaya. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiy, 1420/1999.
- Hamevî, Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-. *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut: Daru Sâdir, 1416/1995.
- Hasan b. Kasım Meridî - vd. *el-Cenâ'd-dâni fi hurûfi'l-meânî*. thk. Fahrüddin Kabava. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. "İslam Mükellefiyet Anlayışı ve Buna Aykırı Bir Maliki-Hanefî Kıyası". *AÜFD* 21/1 (Temmuz 1976), 185-198.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71531/1151141>
- İbn Hallikân, Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'î'z-Zamân mimmâ şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'Ayân*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Daru Sâdir, 1398/1978.
- İbni Faris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed. *e's-Sahibi fi'l-Luğa*. thk. E's-Seyyid Ahmed Sakır. Kahire: Silsiletü'z-Zaha'ir, ts.
- Kartal, Mustafa. "Bir Nahiv Delili Olarak İstishâb". *OMUFD* cs./47 (Aralık 2019), 477-498. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/50704/617250>
- Kartal, Mustafa. "Taberî Tefsirinde İstishâd". *İBAD* cs./8 (Aralık 2019), 6-30. <http://www.islambilimleri.com/DergiPdfDetay.aspx?ID=112>
- Kaya, Mahmut - Sâmî Şelhüb. "FERGÂNÎ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fergani>
- Kıfî, Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-. *İnbâhü'r-Ruvât 'Alâ Enbâhi'n-Nühât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Arabiy, 1406/1986.
- Kindî, İmru'l-Kays b. Âbis.(Ânis) b. el-Münzir el-Kindî el-. *Divanu İmru'l-Kays*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Divanu'l-Maarif, 1404/1984.
- Köklüdağ, Mehmet. "An Introduction To Arab Poetics". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* cs./47 (Aralık 2019), 599-604.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/50704/627379>
- Köklüdağ, Mehmet. "İşlevsellik Bakımından Klasik ve Çağdaş Arapça İkilemi". *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* cs./1 (ts 2016), 35-58.
<http://www.islambilimleri.com/DergiPdfDetay.aspx?ID=6>
- Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî. *ez-Zâhir fi Garibi Elfâzi's-Şâfi'i*. thk. Muhammed Avad Mur'ib, ts.
- Nasr, Ahmed Hasan. *el-Muvassal fi Şerhi'l-Mufassal*. Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1418.
- Okur, Kâşif Hamdi. "Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili". *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (Nisan 1999), 171-203.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4440/61178>
- Osmân b. Cinî. *el-Muhteseb fi Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kirâ'ât ve'l-İzâh 'Anhâ*. Kahire: Vizaretü'l-Evkâf- el-Meclisü'l-'Alâ li'l-Şu'ûni'l-İslamiyye, 1420/1999.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-. *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*. Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, ts.
- Sultan, Abdullah Osman b. Abdurrahman. *en-Necâh Tilve'l-Merâh*. Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Yüksek Lisans Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Buğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1428/2007.

- Süyûfî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûfî. *Tabakâtü'l-müfessirin el-İşrîn*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1387/967.
- Süyûfî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv ve Cedelih*. thk. Mahmut Yusuf Feccâl. Dubai: Darü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti ve İhyai't- Turâs, 1423/ 2002.
- Şahin, Osman. "İstihsan Yönteminin Akli Gerekçeleri ve Bazı Uygulama Şekilleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (Şubat 2008), 41-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4501/61987>
- Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî. *ed-Dürrü'l-Masûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. thk. Ali Muhammed Mavûd vd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Tâlib, Ali b. Ebû Tâlib. *Divanu Ali b. Ebû Tâlib*. thk. Naim Zertzür. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1378/1958.
- Tekin, Abdulkadir. "Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Yorumlama Metodu Bağlamında Fıkıhçı Kişiliği -El-Keşşâf Örneği". *AUID* 6/10 (Haziran 2018), 213-260. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amauid/issue/37323/405306>
- Uzunpostalcı, Mustafa. "AHSİKESİ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahsikesi>
- Ünal, Yavuz. "Gelenek-Sünnet İlişkisi". *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (Mart 1999), 78-96. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/20304/215564>
- Yaran, Rahmi. "SİĞNÂKÎ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/signaki>
- Yavuz, Yusuf Şevki. "NESEFÎ, Ebû'l-Muîn". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/neseфи-ebul-muin>
- Yemanî, Ahmed Muhammed Mahmut el-Yemanî el-. *el-Vafî fî Usûli'l-Fıkh Dirase ve Tahkik*. Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1418.
- Yemenî, Mansur b. Felah el-Yemenî el-. *Şerhu'l-Kafiye fî'n-Nahvi*. Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Arap dili Enstitüsü, Doktora Tezi, 1422.
- Yıldız, Musa. "Bir Dilci Olarak Müneccimbaşı Ahmed Dede". *EKEV Akademi Dergisi* 2/2 (Mayıs 2000), 105-122. <http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/bir-dilci-olarak-muneccim.pdf>
- Zemahşerî, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim ez-. *el-Fâ'ik fî garîbi'l-hadîş*. thk. Ali Muhammed Beccavî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Darü'l-Marife, 1391/1971.
- Ziriklî, Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-. *Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ Mine'l-'Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikin*. Beyrut: Darü'l-İlim li'l-Melayyîn, 1423/2002.
- Zübeydî, Amr b. Ma'dikerib b. Abdillâh ez-. *Divan'uz-Zubeydî*. thk. Mata' el-Tarabîşî. Dımaşk: Mucemme'u'l-Luğati'l-Arabiyye, 1405/1985.
- 'Accâc, Rûbe b. *Mecmu'u eş'ari'l-Arap*. thk. William el-Verd el-Berusî. Küveyt: Daru İbni Kuteybe, 1321/1903.

